

BORSODI CSABA

A SZERZETESRENDEK FELOSZLATÁSA, MŰKÖDÉSI ENGEDÉLYÜK MEGVONÁSA 1950 NYARÁN

„Zúgva zajlik körülöttünk a történelmi idők sodra. Mégse veszítsük el a világért se fejüknek, tájékoztató hitünket gondviselészerű hivatásunkban, akárhogy is változzék életünk és sorsunk külső kerete. Távlatokban kell gondolkodnunk, és akkor megtaláljuk a történelmet irányító Gondviselés kézvezetését, mely eszközként használ fel mindent és mindenkit, eseményeket és embereket egyaránt. Félre tehát azzal, ami kislelkűség és csüggedés, hiszen mi a legfölségebb Úr szolgálai, katonái sáfárai vagyunk, akinek szándéka, terve és akarata mindenkor szent és fölemelő. Ő vigyáz reánk, és mindenha gondol velünk, ennél fogva nem félhetünk. Nem most szegődtünk melléje, nem most esküdtünk hozzá. Csak imádkozzunk sokat, többet, mint bármikor valaha, hogy a próbát kiálljuk és minden szenvedésünket, ami esetleg ér, öntudatosan ajánljuk fel engesztelésül rendi közösségünk és magyar hazánk javára.”¹ Burka Kelemennek, a Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány tartományfőnökének 1950. június 21-én a provincia tagjaihoz írott levele kezdősorai ezek.

Elgondolkoztató sorok, különösen a későbbi történések ismeretében, és szinte tökéletesen adják vissza a magyarországi szerzetesség 1950. nyári helyzetét, hangulatát, elszántságát, a jövődő bizonytalanságát. Ugyanakkor érződik belőlük az a mélységes hit és meggyőződés, hogy bármely nehéz idők is következnek, az Úr gondoskodni fog szolgáliról. A magyarországi szerzetesrendek bármely vezetője írhatta volna ezeket a sorokat, hiszen minden rend ezzel a problémával küzdött. Tisztában volt mindenki – a tapasztalatok birtokában –, hogy a totális hatalomra szert tett magyar kommunizmustól sem kíméletet, sem semmiféle jót nem várhat. Ezt támasztja alá Révai Józsefnek az MDP Központi Vezetőségének 1950. május 31–június 1-jén tartott ülésén mondott beszéde. „A klerikális reakció tömegagitációjának legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek. Magyarországon 23 férfi szerzetesrend van 2 582 taggal és 40 apáca rend 8 956 taggal, összesen tehát 63 rend 11 538 taggal. Ezek a szerzetesrendek a régi rendszerben hatalmas földbirtokkal rendelkeztek, a feudális nagybirtokos osztályhoz tartoztak. Földbirtokaikat a népi demokrácia a dolgozó parasztság között osztotta fel, de a rendházaikat, zárdáikat, kolostoraikat meghagyta. Felmerül a kérdés: fenntartható-e ez a helyzet a népi demokráciában.”² Nem kérdéses a válasz a feltett kérdésre, ismerve a katolikus egyház és az ún. népi demokratikus állam közötti viszonyt és

1 Magyar Ferences Levéltár, Burka Kelemen-hagyaték. A Mariánus Rendtartomány iktatott iratai 369/1950.

2 Szabad Nép, 1950. június 6.

az egyház elleni intézkedéseket. Az MDP KV 1950. június 1-jén kelt határozata a klerikális reakció elleni harcról 6. pontjában kimondja: a szerzetesrendek feleslegessé váltak, és ők képezik „a klerikális reakció agitátor apparátusát”.³ A megoldást már sugallja a határozat: korlátozni a működésüket, vagy fel kell oszlatni a rendeket. Ötven esztendeje történtek ezek az események. Mi és milyen történések láncolata vezetett ehhez a határozathoz és ahhoz, hogy felvetődhetett az a korábbi évtizedekben – a „legvadabb időkben” is – elképzelhetetlen lehetőség, hogy megszűnjék a szerzetesség Magyarországon?

Tanulmányomban azt kívánom vizsgálni és bemutatni, hogy a világi hatalom milyen módon igyekezett megtörni a magyar katolicizmust, ezt milyen tervek, elképzelések és intézkedések segítségével vitte véghez. E tanulmány kereteiben az egyház és a rendek reakcióját nem kívánom tárgyalni, bár erre vonatkozó forrásanyagról is van tudomásom. Kutatásaim során elsősorban az egykori állampárt és elődje az MKP irataira és a Belügyminisztérium irattárában található, eddig kevésbé használt iratanyagra támaszkodtam.

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM VISZONYA 1945–1948 KÖZÖTT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZERZETESRENDEKRE

A magyar katolikus egyház 1945–1948 között is a legnagyobb egyház Magyarországon. A híveinek száma az 1948-as sematizmusok szerint 6 585 928 fő, 7 522 hitbuzgalmi egyesületet tart fenn, ezek taglétszáma 708 584 fő.⁴ Óriási erőt képviselő társadalmi réteg kötődik valamilyen formában az egyházhoz. A katolikus egyház hagyományosan jól szervezett, a társadalom minden rétegében jelentős számú híve található. Különösen fájó a hatalomra törő kommunista párt számára az a tény, hogy a parasztság és a munkásság széles rétegeiben is nagyon nagy a hívők arányszáma. A világi katolikusság mellett a szerzetesség létszáma is folyamatos gyarapodást mutat a század elejétől fogva. A trianoni traumát a szerzetesség gyorsan kiheverte, az új államterületen új rendek és új rendházak alapításába fogott. A sematizmusok szerint 1948-ban 23 férfi szerzetesrendben 2 429 szerzetes élt, összesen 157 rendházban. A hazai női szerzetesrendekben (44 rendben) ekkor 9 036 nővér élt 580 rendházban.⁵ (Megjegyzem ezek az adatok nem mindenben pontosak, a sematizmusban néhány női rend létszáma nem szerepel, valamint hiányoznak a rendtartományokon kívül élők. Ez az adatsor különbözik a Révai által említettől, de ez szinte természetes. Magam a különböző forrásokban 1948–1950 között sokféle adattal találkoztam. A legmagasabb összlétszám 11 563 fő volt, a legalacsonyabb 9 838 fő.)

A magyar szerzetesség virágzó szakaszában nőtt a létszám, és nőttek a feladatok is. A szerzetesrendek tagjainak túlnyomó többsége a katolikus iskolákban, kórházakban, szerzetesházakban aktív tevékenységet folytatott, az állam számára is hasznos munkát

3 *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai.* Bp., 1951.

4 *A magyarországi latin- és görögyszertartású egyházmegyei és szerzetes római katolikus papság és női szerzetesrendek névtára, iskolák, közjóléti és hitbuzgalmi egyesületek feltüntetésével.* Bp., 1948.

5 Lásd 4. számú jegyzetet.

végzett. A VKM I. (katolikus) ügyosztályának adatai szerint a katolikus egyház az 1946/47. tanévben a következő iskolákat tartotta fenn: 1 jogakadémia (Egerben), 35 fiú- és 14 leánygimnázium, 7 tanítóképző, 26 tanítónőképző, 92 polgári iskola, 5 óvónőképző, 2 nőnevelő intézet, 4 mezőgazdasági, 8 ipari középiskola, 10 kereskedelmi középiskola, 2 828 elemi népiskola. A legjelentősebb tanító rendek közül a piaristáknak 10, a Benedek-rendieknek (bencések) 9, a cisztercieknek 5, a premonstreieknek 5 gimnáziumuk volt, a női rendek közül az angolkisasszonyok 3, a Miasszonyunkról nevezett rend 4, az orsolyiták 2 gimnáziumot tartottak fenn. A katolikus gimnáziumokban 1946/47-ben 22 694 tanuló tanult.⁶ A női betegápoló rendek 80 kórházban, 173 szociális intézményben végeztek munkát.

Az egyház az új helyzetben támogatta az újjáépítést, várakozó álláspontot képviselt a baloldali pártokkal szemben, és természetesen támogatta a polgári fejlődési alternatívát felvázoló pártokat. A háború után az egyház sikerrel keltette életre társadalmi és hitbuzgalmi szervezeteit, mozgalmait, a vallásos élet intenzitása fokozódott.

Hogyan viszonyult az egyházhoz, a vallás kérdéséhez az 1945-ben belügyminiszteri hatalomhoz jutó baloldal, elsősorban a magyar kommunista mozgalom? A totális hatalom megszerzésére törekvő kommunisták az 1945–1948 közötti időszakban is igen erősen, durván támadták az általuk reakciónak, a múlt őrzőjének tartott egyházat. A baloldal egyházakkal kapcsolatos tételeit a marxizmus klasszikusaitól származtatta. Lenin 1919-ben az OKP programjának tervezetében a következőket mondja: „A párt arra törekszik, hogy teljesen megsemmisítse, a kizsákmányoló osztályok és a vallási propaganda szervezete közötti kapcsolatokat, továbbá hogy ténylegesen megszabadítsa a dolgozó tömegeket a vallási előítéletektől, s ebből a célból megszervezi a legszélesebb körű, tudományos felvilágosító és vallásellenes propagandát.”⁷ A marxizmus ún. klasszikusainak álláspontja a kérdésben az volt, hogy a vallás a fejlődés végső fokát jelentő kommunizmusban magától el fog halni, a nép magától fog rájönni, hogy, úgymond, nincs szüksége a vallás ópiumára.

A kommunista pártok szerint azonban ezt a folyamatot fel lehet és fel is kell gyorsítani. „A vallás elleni harcot össze kell kapcsolni annak az osztálymozgalomnak konkrét gyakorlatával, amely arra irányul, hogy a vallás társadalmi gyökereit eltávolítsa.”⁸ Elég világos állásfoglalások ezek. Nincsenek kétségek, a kommunisták pártjai szerte az ún. vasfüggönytől keletre ennek a politikának a jegyében kezdtek hozzá az egyházak elleni harchoz. A végső cél – ne feledjük – a vallás felszámolása, az egyházak megszüntetése. Ez természetesen hazánkban sem gyorsan megvalósítható cél, és ezzel a hatalomra törő baloldal is tisztában volt. Ameddig a hatalom teljes birtokában nincsenek, addig csak óvatosan, taktikusan, de állandóan provokálva, megfélemlítve az ellenfelet kell a harcot folytatni. A kezdeti időszakban ez a küzdelem leplezett – ez megítélésem szerint az iskolák államosításáig tart –, majd nyílt vallás- és egyházellenes támadásokat jelentett. A fő cél a vallásos tömegek lemorzsolása, az egyház támogatói rétegének átalakítása. Ehhez rendkívül sok eszközt lehetett igénybe venni, már 1945-től kezdődően is. Ebben a harcban a világi egyház mellett külön kiemelt figyelmet szenteltek a szerzetesrendeknek.

6 GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon 1944–1971.* Bp., 1985. 34.

7 LENIN: *Az OK(b)P programjának tervezete* = Lenin Művei 29. kötet. Bp., 1953. 125.

8 LENIN: *A munkáspártnak a valláshoz való viszonyáról* (1909. május.) = LENIN-SZTALIN: *A vallásról.* Bp., 1952.

Miért volt ez a kitüntető figyelem a rendek irányában? Elsősorban azért, mert a szerzetesrendek – mint azt fentebb láttuk – igen jelentős szerepet játszottak a katolikus iskoláztatásban, mert nagyon jól szervezett, jól képzett csoportot alkottak az egyházon belül. Meg kellett törni ezt a csoportot is. Milyen lépések történtek ebben a tekintetben a háború utáni első években? Az áttekintésünk azokat az országos intézkedéseket, azokat az eseteket kívánja ismertetni, amelyek a szerzetesrendek életében is komoly nehézségeket okoztak, vagy kedvezőtlenül befolyásolták tevékenységüket. (Tanulmányomnak nem célja, hogy az egész egyházellenes lépéssorozatot elemezzem, ez meghaladja a munka kereteit.)

A támadások első szakasza már 1945-ben megkezdődött. Az 529/1945. ME rendelet megszünteti az egyházközségi munkásszakosztályokat, fasisztának minősítve a tevékenységüket, holott erről szó sem volt, de a katolikus egyháznak a munkásságra gyakorolt hatását lehetett ezzel gyengíteni. Az első provokatív jellegű feljelentés is megtörtént még ebben az évben. Vezér Ferenc pálos szerzetest, aki a pálosszentkúti templomban nagypénteken szentmisét mondott, a helyi kommunista párttitkár nemzetellenes kijelentésekért feljelentette. A szerzetest ekkor még nem ítélték el, később igen. Az ehhez hasonló atrocitások máshol is előfordultak, az akkori bizonytalan helyzetben a szovjet megszálló csapatok támogatását élvező baloldali pártok helyi reprezentánsai vetélytársat és nem támogatót láttak az egyházban, ezért támadták. Még nem általános, de egyre sűrűbben előforduló esetek vannak.

A szerzetesrendeket a baloldali sajtó gyakorlatilag 1945 óta állandóan támadta. Ezeknek a támadásoknak a célpontjai elsősorban a tanítással, az ifjúság nevelésével foglalkozó paptanárok, cserkészvezetők, különböző egyházi mozgalmakat vezető szerzetesek. Napi rendszerességgel jelentek meg cikkek arról, hogy a paptanárok verik a gyerekeket, reakciós nevelésben részesítik őket, cserkészáborozások, kirándulások során a népi demokrácia elleni harcra készítik fel őket. Különböző módon összeesküvés-elméleteket kreáltak, fegyvereket, fasiszta irodalmat kerestek katolikus iskolákban, szerzetesházakban. A sajtó rágalmozásai mellett igen durva támadások érték a szerzetesi közösségeket. 1946. április 28-án a Magyar Államrendőrség Vidéki Politikai Osztálya letartóztatta P. Kiss Szalézt a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány tagját. A gyöngyösi rendház tagjával együtt mintegy 60 diákot is letartóztattak azzal a hamis váddal, hogy a környéken szovjet katonák és rendőrbiztoságok ellen támadásokat követtek el. A Gyöngyösön rendkívül népszerű szerzetes a kiscgazdapárt helyi szervezetében is tevékenykedett, de a terhére rótt hamis vádakhoz nem volt köze. Mint minden, az ifjúság nevelésével foglalkozó szerzetes jó kapcsolatban volt a helyi ifjúsággal, és a kommunista párt helyi illetékesei ezt nem nézték jó szemmel. A gyöngyösi ügynek országos jelentőséget az adott, hogy mintegy figyelmeztetésnek szánták arra, hogy az egyház vonuljon ki az ifjúság szervezésének és nevelésének területéről. Kiss Szaléz mellett letartóztatták a hatvani rendházban ugyancsak az ifjúság szervezésével foglalkozó Lukács Pelbárt ferences szerzetest. (Kiss Szalézt tisztázatlan körülmények között, valószínűleg Sopronkőhidán, kivégezték 1946-ban, 1991-ben az Orosz Legfőbb Ügyészség rehabilitálta, Lukács Pelbárt munkatáborban, Karéliában halt meg 1948-ban, őt is rehabilitálták.)

A letartóztatások egy átfogó, a katolikus egyházi szervezetek elleni általános támadásnak a kezdetei voltak. Az 1946. június végén hozott miniszterelnöki rendelet a belügyminiszterre ruházta az összes egyesület, így a felekezeti hitbuzgalmi egyesületek fe-

letti főfelügyeleti jogot. A belügyminisztérium vezetése 1945-től kezdve a Magyar Kommunista Párt kezében volt. A magyar kormányt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1946. július másodikán szólította fel az ún. „fasisztabarát” ifjúsági szervezetek feloszlatására. Rajk László belügyminiszter ezek után 1946 júliusában több rendeletben feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget, a Keresztényszocialista Egyesületek Országos Szövetségét, a KALOT 631, a KALÁSZ 576, a Katolikus Legényegyletek 136 helyi csoportját és egyéb katolikus egyesületeket, többek között az egyetemeken jelentős szerepet játszó Foederatio Americanat, a Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Szövetségét. Ezeket a szervezeteket a katolikus egyháznak nem sikerült pótolni, bár helyettük igyekeztek új egyesületeket létrehozni, de a megnehezült körülmények között ezek működésének hatékonysága meg sem közelítette a feloszlátott egyesületekét. A cél egyértelmű: megfosztani az egyházat attól a lehetőségtől, hogy hitbuzgalmi egyesületei útján fenntartsa befolyását elsősorban az ifjúságra. A feloszlátott egyesületek egyrészt a vidéki parasztifjúság, másrészt a tanulóifjúság szervezetei voltak, mint a cserkészek vagy az Americana. A harc a jövőért, az ifjúság lelkének megszerzéséért folyt. Jól átgondolt, ravasz megfontolások állnak e mögött.

Az MKP szinte ezekkel egy időben meghirdette a népi kollégiumi mozgalmat, a tehetséges vidéki, elsősorban szegényparasztygyermekek továbbtanulásáért. A fiatalokat elvinni ezekbe a kollégiumokba, megcsillantani a felemelkedés lehetőségét, de egyben átnevelni is, megszüntetni a kötődést a valláshoz, egyházhoz, valamennyire a családhoz. Az elmaradott hívő családdal szembefordítani az új, a jövő szocialista emberét, értelmiségét. Ehhez a neveléshez nincs szükség vallási egyesületekre, egyházi iskolákra, szerzetesrendekre. 1946. szeptember 23-án Budapesten, a Notre Dame Nővérek vezetése alatt álló Bátya utca 11. alatti katolikus női kollégiumban megjelentek a NÉKOSZ megbízottai és a belügyminiszter írásos határozatát felmutatva elfoglalták a kollégiumot. Megindult tehát egy újabb folyamat is, ami a katolikus egyetemi hallgatók életének megnehezítését, majd ellehetetlenítését célozta meg. Egyre több helyen jelentek meg az egyház- és vallásellenes nézeteket hangoztató nékoszosok és foglaltak le kollégiumokat. Mindezen légkör ellenére a magyar társadalom többsége továbbra is kitartott az egyház mellett. Az 1946/47-es tanévben megnövekedett a katolikus gimnáziumokba és általános iskolákba beiratkozott tanulók száma, és elérte a mintegy 28 000 főt. Az egyházon belül tervek készültek a Szent István Katolikus Egyetem létesítésére. A nehézségek ellenére vagy inkább dacára több százezren vettek részt a nagy katolikus ünnepeken, zárándoklatokon.

A magyar kommunista mozgalom azonban tovább dolgozott azon, hogy az egyházak működési feltételeit minél jobban megnehezítse. Támadást indított újabb és újabb területeken. A kommunista párt és sajtója folyamatosan támadta Mindszenty József prímásérseket, megpróbálta megosztani a püspöki kart és elindított egy később kiteljesedő támadást, az alsópapság egy részének szembeállítását a püspöki karral.

1947 elején újabb lépés következett: a fakultatív hitoktatás bevezetésének a kérdése. Az FKGP Politikai Bizottságának februári ülésén Ortutay Gyula vetette fel a fakultatív hitoktatás bevezetésének lehetőségét. Az egyház erőteljes tiltakozása és az 1947-es választások közelsége okán, taktikai megfontolások miatt, a kommunista párt levéteti a kérdést a napirendről. A Rákosi vezette baloldal mintegy tesztelte, elérkezett-e az idő az ilyen jellegű kérdések felvetésére. Azt kell mondanom, és a következő évek eseménysora azt mutatta, hogy a baloldal sokat tanult az egyház tiltakozásából,

szinte ugyanazokat eszközöket használta fel az iskolák államosításakor, mint korábban az egyház.

Az 1947-es választások után alapvetően megváltozott a magyar politikai helyzet. Ugyan még nem szorították ki teljesen a polgári pártokat az országgyűlésből, de a hatalom egyértelműen a baloldali pártok kezébe került. A Barankovics István által vezetett Demokrata Néppárt az egyházellenes kampány ellenére a szavazatok jelentős részét kapta meg. A választások után azonban folytatódott a baloldal ún. szalámitaktikája. A Demokrata Néppárt és a vele szövetséges polgári pártok képviselőit sorra zárták ki a parlamentből, a magyar demokrácia egyre gyorsabban csúszott a diktatúra irányába. Az egyház elleni támadások újult erővel indultak meg az év végén és a következő év elején. Az egyház az esztergomi érsek által meghirdetett Boldogasszony évet ünnepelte, amely óriási tömegeket mozgatót meg, hitet téve a katolicizmus mellett. A nép tömegeinek rokonszenyv-nyilvánítása nem fedhette azonban el, hogy sötét felhők gyülekeztek az egyház egén. 1947. december 13-án Révai József beszédet mondott a Zeneakadémián a demokratikus nevelés szellemiségéről. Beszédében szélsőségesen durván támadta az egyház Mindszenty József által képviselt szellemiségét, azt a kitétel is alkalmazva, hogy ez a szárny meg akarja gyalázni 1848 eszméit és emlékét. Ez a megnyilatkozás is mutatja, hogy új taktikát kezd alkalmazni a kommunista párt az egyházakkal szemben.

A burkolt támadásokat a nyílt konfrontáció, a klerikális reakció elleni nyílt harc váltja fel. Az MKP Politikai Bizottsága november 8-i ülésén különbizottságot hozott létre Révai József, Rajk László, Gerő Ernő és Horváth Márton részvételével a katolikus egyház működésére vonatkozó javaslatok kidolgozására és a klerikális reakció elleni harc irányítására. Egyre több ülés foglalkozik az egyházakkal és elsősorban is a katolikus egyház elleni harc koordinálásával és a feladatok kijelölésével. A vidéki szervezetek elsőszámú feladatává teszik az egyházi reakció elleni harcot, amelyről folyamatosan jelentéseket kell küldeni a pártközpontnak. A párttagoknak és a helyi pártvezetőknek megtiltják az egyházi rendezvényekre járást, a gyermekeik hittanra járását, ami a korábbi időszakban megszokott volt.

Az 1948-as évet a klerikális reakció elleni harc döntő évének tekinti a kommunista párt. 1948. január 10-én Rákosi Mátyás, a párt főtitkára az MKP budapesti funkcionáriusainak értekezletén nyíltan kijelenti, hogy a klerikális reakcióval az év végéig végezni kell. Nem köntörfalaz a pártfőtitkár: a hatalom elérkezettnek látja az időt az egyházak elleni harc végső szakaszához. A politikai élet fokozatos átalakítása után most az egyházak következnek. A protestáns egyházakkal a magyar kormány 1948 tavaszának végén sikerült leszámolni. A totális hatalomtól már csak karnyújtásnyira lévő pártoknak és a kormánynak sikerült elérniük, hogy az ún. megegyezést ellenző protestáns egyházi vezetőket lemondassák vagy letartóztassák, és a kormány számára elfogadható vezetők kerüljenek ezen egyházak élére. Az új vezetők elfogadták a református egyház, valamint az evangélikus egyház és az állam közötti ún. megállapodásokat. A megállapodások tényleges aláírására 1948 őszén került sor ezekkel az egyházakkal. Az egyetlen felekezet, amellyel ezt a megállapodást nem sikerült megkötni, a legnagyobb egyház, a katolikus volt. A hatalom tárgyalásokat kezdeményezett a katolikus egyházzal is, de azok nem vezettek eredményre.

Az állam megpróbálkozott a katolikus egyház megosztásával is. 1948. április 11-én bejelentette létrejöttét a Független Katolikus Egyház nevű, hét tagból álló egyházi tanács, amely „a népi demokrácia egészséges kialakulását hátráltató katolikus klérus el-

len alakult”, és saját megfogalmazása szerint semmiben sem tér el a római katolikus egyház dogmáitól, de nem ismeri el a pápa politikáját a baloldali munkásmozgalommal szemben. A szerveződés természetesen elszigetelt maradt, jelentősebb katolikus tömegeket nem tudott megmozgatni, de a hatalom újabb provokációját jól jellemzi.

A Mindszenty bíboros elleni támadásokat a hatalom fokozatosan felerősítette, mintegy öt téve felelőssé az állam és az egyház között kialakult feszültség egészéért. Az MKP PB 1948 áprilisában a szokásnak megfelelően ismét foglalkozott a klerikális reakció elleni harc kérdésével. A PB április 15-i határozata értelmében a püspökökkel való tárgyalásokon „támadásba kell átmenni azzal kapcsolatban, hogy ők a tárgyalásokat lényegében további demokráciaellenes működésre használják fel. Különösen sérelmezni kell Mindszenty kommunistaellenes intézkedéseit.”⁹

A katolikus egyház vezetésének hajthatatlanságát az államhatalom újabb durva lépéssel próbálta megtörni. 1948 tavaszán felvetette az iskolák államosításának kérdését. 1948. április 18-án az FKGP Országos Nagyválasztmányán Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter részletesen elemezte az állam és az egyház viszonyát, benne az egyházi iskolák államosításának kérdését is. Ortutay elvi szinten állást foglalt a világi iskoláztatás mellett, de a konkrét lépések megfogalmazásától tartózkodott. Az események felgyorsultak, az MKP PB május 7-én határozatot hozott az iskolák államosításáról szóló tervszövegről. Május 9-én megjelent az MKP és SZDP egyesüléséből létrejövő egységes munkáspárt, a Magyar Dolgozók Pártja programtervezete, amely egyértelműen tartalmazta az iskolák államosítását, ugyanakkor garantálta a hitoktatás jogát. A kommunista párt széles körű agitációba kezdett az általános és középiskolai tanárok/tanítók körében az iskolák államosítása mellett és sajtókampányba az egyházi irányítású iskolák lejáratására. Szervezett csoportok jelentek meg a miniszterelnöknél, a parlament előtt, szervezett és megfélemlített katolikus tanítók kérték azt, hogy államosítsák az iskoláikat. Óriási propagandakampány folyt. Az éppen zajló hadjáratba robbant be a pócspetri ügy, amely a katolikus egyház lejáratását is szolgálta. Az egyház gyakorlatilag tehetetlen volt az államhatalommal szemben az iskolák ügyében. A püspökkari konferencia határozatot hozott 1948. június 7-én, ennek értelmében egyházmegyei pap, szerzetes és szerzetesnő az esetleg most államosításra kerülő iskolákban igazgatói, tanári, tanítói állást nem vállalhat. A hitoktatókra természetesen ez az intézkedés nem vonatkozik.

Június 11-én a kormány zárolta a nem állami iskolák és a velük összefüggő kollégiumok épületét és felszerelését. 1948. június 16-án az országgyűlés 230:63 arányban megszavazta az 1948:XXXIII. törvénycikket *A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában*. Ez a lépés teljesen új helyzetet teremtett az egyház és az állam amúgy sem jó kapcsolatában. A törvény rendkívül súlyosan érintette a magyarországi szerzetesrendeket. A püspöki kar rendelkezése értelmében ugyanis nem vállalhattak szerepet az államosított iskolák munkájában.

9 BALOGH MARGIT-GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia*. Bp., 1993. 271.

Az államosítási törvény megjelenése lehetetlen helyzetbe hozta a tanítással foglalkozó rendeket, hiszen elvesztették azt a feladatot, amelynek érdekében létrejöttek. Természetes, hogy a tanító rendek előjárói azonnal intézkedni kezdtek annak érdekében, hogy iskoláikat mentesítsék a törvény hatálya alól. E rendek kérték a püspöki kar hozzájárulását – június 23-án –, hogy tárgyalásokat folytassanak a kultuszminisztériummal iskolaügyben. A püspöki kar e hozzájárulást megadta, de a Sárközy Pál pannonhalmi kormányzó apát, Sík Sándor piarista rendfőnök, Borbély István jezsuita provinciális és Endrédy Vendel zirci ciszterci apát vezette küldöttség eredmény nélkül fejezte be a tárgyalásokat. A szerzetesrendek vezetőinek és a korábban tanítással foglalkozó rendtagoknak megszokott, több évszázada folytatott pedagógiai tevékenységük után valami újra, valami eddig nem műveltre kellett áttérniük. Mindennek a megtalálása, egy folyamatosan zajló egyházellenes támadás kereszttüzében, nem volt könnyű feladat. Annak ugyanis, hogy rövid átmeneti időszak után újra lehetőség lesz a tanításra, nem volt realitása. Be kellett arra rendezkedni, hogy hosszú távon kell új, addig szokatlan tevékenységet folytatni, állandó támadások között.

A férfi szerzetesek számára, akik felszentelt papok voltak, a lelkipásztori feladat kínált lehetőséget a munkára, illetve a hitoktatás területén az ifjúsági pasztorizáció, valamint az egyházi szociális munka területén nyílt lehetőség a tevékenységre az egyházmegyék előjáróinak segítségével. A megvalósítás azonban itt is nem kevés nehézségbe ütközött. A diktatórikus államhatalom minden erővel és eszközzel igyekezett akadályozni ennek megvalósulását. A falvakban, városokban megjelenő és pasztorizációt folytató szerzeteseket adminisztratív úton igyekeztek akadályozni tevékenységükben, a rendőrség gyakran igazoltatta, kitiltotta őket egy-egy településről. A hívó lakosságot is igyekeztek megfélemlíteni, a hittanra járó gyerekek szüleit agitátorok figyelmeztették arra, hogy a nép állama nem ezt várja tőlük, sokszor az egzisztenciájuk forgott veszélyben. A szociális munkát végzők és a kórházakban hivatásukat teljesítő betegápoló nővérek is állandó politikai zaklatásnak voltak kitéve. A hatalom a nehéz helyzetbe került szerzetesség vezetőit igyekezett felhasználni az egyház egységének megbontására. A püspöki karral való szembeállítás azonban nem járt sikerrel, holott a rendkívül nehéz helyzetben többször kedvezmények kilátásba helyezésével is megpróbálkozott az államhatalom. Amikor ezek a kezdeményezések nem hozták meg a várt eredményt, fokozták a nyomást az egyházra, hogy kikényszerítsék a tárgyalások megkezdését és egy ún. egyezmény elérését, amely legitimálhatta volna eddigi egyházpolitikájukat. A támadások fő célja Mindszenty József bíboros és mellette a szerzetesség egésze volt. Rákosi Mátyásnak az MDP főtítkárának 1948. augusztus 20-án Kecskeméten elhangzott beszéde szerint, a fő feladat a mezőgazdaság szocialista átalakítása és a klerikális reakcióval való leszámolás. Ezt az államhatalom már letartóztatásokkal egyházi személyek elítélésével is demonstrálta. 1948 nyarán zajlott az ún. Actio Catholica-per tárgyalása, ahol katolikus papokat ítélte el a népbíróság, sor került Ordass Lajos evangélikus püspök letartóztatására és később elítélésére. Ebben a légkörben nehezen lehetett volna érdemi tárgyalást folytatni az államhatalommal.

Az iskolák államosítása nem érintette a legtöbb esetben az iskolákkal egybeépített rendházakat. Sok esetben csak egy ajtó választotta el a rendházat az iskolától. A szerzetesek továbbra is a rendházaikban maradhattak „csak” az iskolákat és a kollégiumokat

foglalta le az államhatalom. A együttélés sok konfliktussal járt. A helyi és országos politikai hatalom képviselői természetesen rendkívül ellenségesen viseltettek az egyházzal és a szerzetesekkel szemben, igyekeztek minden alkalmat megragadni, hogy a rendtagokat különféle rágalmakkal illessék. A megszokott sajtótámadások most új témával lettek gazdagabbak. A Szabad Nép szinte naponta tudósított arról, hogy a szerzetesek az állam ellen uszítják a diákokat, az imperializmus székértelői, harácsolók, élelmszer-halmazók, akadályozzák a tanítást. Az egyik legnagyobb nyilvánosságot kapott eset a zalaegerszegi, ún. államellenes diáksztrájk. A Szabad Nép 1948. november 6-i számában V. D. írta az egyik cikket az esetről. A korszak légkörét és a Párt követett politikáját is jól szemléltetik a leírtak. „Nem lehet egymagában elszigetelten nézni a zalaegerszegi diáksztrájk ügyét. A Mindszenty vezette klerikális reakció országszerte elkecseregelt kísérletekkel akarja megtartani magának a szavára még hajló fiatalokat. Ebből erednek a titkos szervezkedések, az állami iskolát gyalázó beszélgetések, tanulás elleni törekvések, és ha elérkezettnek látják az időt, ebből lesznek a lázadások. Ezért nem állhat meg Zalaegerszegen a megtorlás egy tanárnő elküldésével és tíz diák kicsapásával. ... Lehetetlenné kell tenni végre Zalaegerszegen, de minden más magyar iskolában a klerikális reakció aknamunkáját.”¹⁰

Kik is azok az – úgymond – lázadást szítók? Természetesen az iskola államosítás előtti tanárai, a Notre Dame nővérek, akik – mint a cikk szerzője mondja – „élesztik bennük az elégedetlenséget a demokratikus iskola ellen, és kíváncsiak velük vissza a régi”.¹¹ Ezen a helyzeten változtatni kell – mondja a már egységes állampárt. Elkezdődik egy újabb módszer alkalmazása. Az olyan iskolákban, ahol kollégium is tartozik az iskolához és szerzetesház is van, az eddig le nem foglalt rendházak egy részét is kezdik elfoglalni az államhatalom biztatása és asszisztálása mellett. Az indok: szükség van a tanulók számára ezekre a helyekre, amelyek amúgy is kihasználatlanok. Megjelennek azok a cikkek, amelyek azt sulykolják az olvasóknak, hogy a rendházak üresen állnak, mert a rendtagok a vidéket járják, hogy agitáljanak a nép hatalma ellen és kémkedjenek az imperialisták javára, vagy háborús uszítást folytassanak, míg a szegényparasztkor gyermekei és a munkások gyermekei vagy a szakérettségisek nyomorúságos körülmények között laknak. Úgymond a nép érdekében kell ezeket az épületeket lefoglalni. Szeged, amelynek kommunista vezetői – a Komócsin család tagjai – élen járnak az egyház elleni tevékenységben, büszkén számolnak be arról a pártközpontnak küldött beszámolójukban, hogy lefoglalták a jezsuiták vezette egyházmegyei szemináriumot. De nem egyedi esetről van szó. Mindennaposak az efféle atrocitások. Az egyház tiltakozására az államhatalom kivizsgálja az ügyeket, és helyben hagyja a foglalásokat. A szerzetesrendeket ezek az események újfent negatív módon érintik. Az eddig is megbolygatott életük tovább szűkül, egyre kisebb helyre kénytelenek összeszorulni, és szinte napi rendszerességgel kényszerülnek elviselni a Párt által szervezett igen durva provokációkat, egyházellenes tüntetéseket. Ezek 1948 őszén megszaporodnak és egyre ellenségesebbek lesznek. Az egységes magyar baloldal a hatalom teljes birtokában egyre erőteljesebben készült a leszámolásra a katolikus egyházzal. Ebben a helyzetben a szerzetesrendek tagjaira, akiknek életterét egyre jobban szűkíteni igyekeztek, egyre nehezebb sors várt.

¹⁰ Szabad Nép, 1948. november 6.

¹¹ Lásd fenti hivatkozás.

Az állampárt, az MDP megszületése óta egyre erőteljesebb lett a Párt beleszólása az állami hatalom munkájába. Az egyházakkal szemben folytatandó politika meghatározója a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége, annak Politikai Bizottsága, de leginkább maga Rákosi Mátyás és szűkebb környezete. Foglalkoztak az egyházpolitikával az előkészítés és az adatgyűjtés szintjén az Agitációs és Propaganda Osztály (különböző neveken) és a párt egyéb szervei is, de a döntések a legfelső szinten születtek meg. Az egyházakkal hivatalos kapcsolatot tartó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetői – a korszakban Ortutay Gyula (FKGP) és Darvas József (NPP) – gyakorlatilag minden ügyben, ami az egyházakat érintette beszámoltak a Párt illetékes vezetőjének. Rákosi Mátyás a döntéshozatalba Révai Józsefet, Gerő Ernőt, gazdasági ügyekben Vas Zoltánt vonta be, illetve a kezdeti időszakban még Rajk Lászlót. A Rákosi-titkárság ránk maradt iratai arról tanúskodnak, hogy szinte minden, egyházzal kapcsolatos ügy megfordult a tárgyalt időszakban Rákosi Mátyás kezében. Az a meglátásom, hogy Rákosi különösen nagy figyelmet szentelt a kérdésnek és szinte személyes presztízsnak tekintette a győzelmet az egyház fölött.

Az MDP Agit. Prop. Bizottsága 1948. november 7-én Horváth Márton előterjesztésében foglalkozott a *Klerikális reakció elleni harc* című elaborátum tárgyalásával. Az agitprop bizottság az előterjesztést javításra visszaadta, és kijelölt egy háromtagú bizottságot a tervezet átdolgozására. A bizottság tagjai – Horváth Márton, Kállay Gyula és Bíró Zoltán – 1948. november 22-re készültek el egy nyolcoldalas javaslattal, amely *A klerikális reakció elleni harc* címet viselte. Hét pontban foglalták össze a teendőket. Az elaborátummal érdemes hosszabban foglalkoznunk, mert az események sok mindenben visszaigazolták az itt lefektetett elképzeléseket. A tervezetet elfogadta az MDP Központi Vezetősége, és megkezdték annak végrehajtását.

„A klerikális reakció elleni harcban, különösen az iskolaügyben elért komoly sikereink ellenére, fejlődésünk ezen a téren messze elmaradt az ország általános gazdasági és politikai fejlődése és a szomszédos demokráciák mögött. Veszélyes elmaradottságunk behozására általános támadást kell tehát indítanunk azzal a céllal, hogy a dolgozó osztályok körében megtörjük a reakciós klérus befolyását. ... Támadásunk célja

- a. kiszorítani a reakciós befolyást, elsősorban a munkásság és a parasztság köréből
- b. Mindszenty tevékenységét és a mindszenzizmust rendőrileg, politikailag, gazdaságilag lehetetlenné tenni
- c. előkészíteni a az egyház és az állam különválasztását
- d. fokozni a közvetett vallásellenes propagandát.”¹²

A bevezetésben kiderül, hogy a párt elmaradt a többi szomszédos országtól, fel kell gyorsítani az eseményeket. Kiderül az is, hogy frontális támadást most még nem érdemes indítani, továbbra is a reakciós egyházi politikát kell támadni, nem kell az egyenlőre még meglévő vallásos tömegeket elriasztani. A tervezet hét pontja az egyház elleni harc különböző szinterein folytatandó küzdelem teendőit tartalmazza. Ez a hét terület:

A munkásosztály

A feladatok itt többek között a következők:

12 Magyar Országos Levéltár M-KS-276-65. 359. öe. Rákosi-titkárság iratai, 1–8.

„a. Funkcionáriusaink között vallásos elemek nem maradhatnak.

...

A munkásosztályon belül célul kell kitűzni a klerikális befolyás teljes megsemmisítését.

Az üzemek (területén)

- a. Papok, szerzetesek, apácák az üzemekbe nem tehetik be a lábukat. Felelős az igazgatóság és az üzemi bizottság.
- b. Az egyház titkos agitátorait el kell távolítani az üzemekből.
- ...
- d. Be kell vinni – különösen az asszonyok közé – konkrét napi agitáció segítségével, hogy Mindszenty politikája egyenlő a háború politikájával.
- ...
- h. Hangulatot kell kelteni az egyház állami támogatása ellen.
- i. Lejáratni az egyház különböző gyűjtési akcióit.
- ...
- k. Az üzemi fiatalságon belül mozgalmat indítani a reakciós hittanórák látogatása ellen.

Lakóterület

...

- b. a körzetek vezetésével tömbönként, itt-ott házanként akcióbizottságok alakítandók az egyházi reakció elleni munkára. Ezek leleplezik és a helyi viszonyoknak megfelelő módszerrel eltávolítják a házapostolokat és a klérus többi agitátorait. ...
- c. »Vasárnapok meghódítása« – különösen az ifjúság körében. Mulatságok, szórakoztató előadások, érdekes viták, sportesemények, színház és moziakciók szervezése ...
- f. Egyházközségekbe behatolás csoportosan (viták szervezése).

Iskolák

Cél a klerikális befolyás megsemmisítése a tanulóifjúság körében, úgy az iskolán belül, mint az iskolán kívüli szabadfoglalkozásban. A kötelező hitoktatás eltörlése – első lépésként a dolgozók iskolájában.

- a. a VKM rendeleti úton gondoskodik arról, hogy volt pap és apáca tanárok az ifjúság között semmiféle munkát ne végezhesenek. (Hitoktatás, magántanítás, kulturális foglalkozás.)
- b. A VKM gondoskodik a reakciós pedagógusok felfüggesztéséről, enyhébb esetekben áthelyezéséről.
- d. Az egyes iskolák mellé helyi akcióbizottságokat kell szervezni, melyben képviselve legyen az iskola tanári kara, az iskola szülői munkaközössége és a helyi diákszervezet. ... Feladata az agitáció vonalán az, amit a többi területen már elmondtunk. Ezenkívül a klerikális reakció a tanulás és tudomány ellensége, nem akarja, hogy jó szakembereink legyenek, veszélyeztetik az ifjúság kenyerét és jövőjét. A demokratikus ifjúsági szervezetek a rendért, fegyelemért, több tudásért harcolnak.
- c. A haladó katolikus ifjúsági szervezetek támogatása. »A vasárnapok meghódítása« iskolai klubhelyiségek (ping-pong, sakk, könyvtár), kedvezményes mozi, színház,

sportfelszerelés és megfelelő vezetés az iskolai csapatoknak, kirándulások és vasárnap délutáni kultúrelőadások (film, tánc stb.).

- d. Közép- és főiskolákon, megfelelő politikai előkészítés után egyes reakciós diákok el-távolítása.
- h. Kongregációk és Szívárdia működésének adminisztratív megnehezítése, vezetői-nek áthelyezése, diszkreditálása.

Falu

Cél: A falusi plébániák kizárólag vallási tevékenységet fejtsenek ki, és mondjanak le mindenféle politikai vagy kulturális aktivitásról.

- d. Néhány országosan kolporált, elrettentő letartóztatással alátámasztani a tárgyalá-sok sikerét.
- i. Népszerűsíteni a demokrata papokat.
- j. Kiküzdeni az egyházközségek összetételének megváltoztatását.
- ...
- m. Karácsonykor, szilveszterkor, farsangkor, a köztársaság és a felszabadulás ünne-pén, a piros betűs ünnepeken műsoros előadások rendezése központi műsoranyag alapján.
- n. »A vasárnapok meghódítása«.

Közigazgatási vonal

Politikai akciókra legszorosabban koordinálni kell a rendőri intézkedéseinket. Bi-zonyos letartóztatások, rendőri leleplezések és bírói tárgyalások legyenek kiindulópont-jai az új offenzíváknak politikai, agitációs és gazdasági vonalon egyaránt. Ugyanakkor a politikai tömegmunkánk előkészíti a talajt döntő jelentőségű rendőri intézke-désekhez. A tervezett rendőri intézkedésekről itt felesleges beszélnünk. A feladat mindenestre az, hogy leleplezzük Mindszentyék hazaáruló imperialista kapcsolatait, földreformellenes, termelőmunka-ellenes, háborús politikáját – méghozzá nemcsak külpolitikailag, hanem helyi ügyek kapcsán. A kisebb rendőri feladatok: tömegde-monstrációk betiltása, rendőri és közigazgatási eljárás éjjeli misézőkkel, házapostolok-kal, kolduló és házaló apácákkal, szerzetesekkel, uszító papokkal szemben...

- e. Koldulási, házalási rendelet nyomatékos érvényesítése...
- k. Kórházakból az apácák fokozatos kiszorítása. Miséket kórházakban csak vasárnap és csak helyi személyzet és betegek részére lehet tartani.

Gazdasági vonal

- a. Államsegélyt, kegyúri járandóságot stb. csakis a megfelelő illetményhivatal útján, kizárólag személyek részére utaljanak ki.
- b. Egyháziadó sztrájk szervezése, különösen a munkásság körében."

Felső politika

„A püspöki kar megbontására irányuló kísérleteink kevés sikerrel jártak. ... Ennek ellenére folytatni kell a tárgyalásokat, mert erőfőlényünk világosabb kidomborodása esetén nagyobb engedékenységre és sikerre számíthatunk. ... Demokratikus katolikus mozgalmat kell életre hívni. Tisztáznunk kell Barankovics, Szekfű, Parragi felhasználásnak lehetőségét... Mindszenty kapcsolódjon ki az egyház vezetéséből és az egyház

kapcsolódjon ki a napi politika harcaiból. ... A feudális és kapitalista egyház után a demokratikus egyházat kell megteremteni, mely aktívan kiáll népünk nagy demokratikus vívmányai mellett.

Az offenzíva irányítása

A kampány irányítását közvetlenül a titkárságnak kellene kézben tartani olyan módon, hogy egyenlőre minden egyes ülésen állandó napirendi pontként szerepeljen az egyház elleni harc kérdése.”¹³

Az elfogadott határozati pontok tökéletesen mutatják az MDP elképzeléseit az egyház elleni harcról a közeli és távolabbi jövőre vonatkozóan. A dokumentum – mint mondtuk – 1948. november végén került elfogadásra, és a végrehajtása azonnal megkezdődött. Egymást érték a kisebb-nagyobb rendőri intézkedések és a sajtókampány is felerősödött, most elsősorban Mindszenty bíborossal szemben. Gerő Ernő november 23-án Szegeden mondott beszédet, ahol meghirdette a Mindszenty József elleni utolsó nagy harcot. A KV november 27-i ülésén Rákosi Mátyás mintegy a fentebb idézett dokumentum alapján kifejtette, hogy a kulákság elleni harcot, a mezőgazdaság szocialista átszervezését és az egyházi reakció elleni küzdelmet együtt kell megvívni. Sor került a katolikus értelmiségiek felhasználására is. Szekfű Gyula, Cavallier József és Kodály Zoltán levelet intézett Mindszenty Józsefhez a modus vivendi elfogadásáért, sőt a bíboros fogadta is a három katolikus értelmiségit, akik Mindszenty József visszavonulását kérték. December 14-én Dobi István, átalakított kormányának bemutatása alkalmával, kormány szinten hirdette meg Mindszenty József adminisztratív úton történő eltávolítását. 1948. december 26-án az ÁVH hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmény, kémkedés és valutaüzérkedés képtelen vádjával letartóztatta Mindszenty József esztergomi érseket. Az MDP vezetése által megírt forgatókönyv egyes fejezetei a megvalósulás útjára léptek.

Az elkövetkező esztendő további újabb megpróbáltatásokat hozott. Az MDP Központi Vezetősége visszatérő rendszerességgel foglalkozott a klerikális reakció elleni harc állásával. A szerzetesek, apácák mozgását korlátozták, az iskolákból az ifjúsági szervezetekből kitiltották őket, a katolikus szervezeteket, amelyek még működtek, rendőrhatalósággal korlátozták, egyesek működését betiltották. A munkások körében aktív propagandát folytattak az egyház ellen, az államsegélyt csökkentették, fokozták a nyomást a püspöki karra az ún. megállapodás elfogadása érdekében. Megkezdtek a későbbi békepapi mozgalom alapjainak lerakását. Az ún. demokratikus papokat nyíltan támogatták. Az állami politika szintjére emelték az imperializmus és annak „ötödik hadoszlopa” elleni harcot. Mindenhol belső ellenséget kerestek, és erre a tökéletesen megfelelt az egyházi reakció is. A letartóztatott esztergomi érseket színpadias tárgyaláson elítélték, és vele együtt több szerzetest és egyházmegyei papokat is, de a megfélemlített egyház kitartott – benne a szerzetesrendekkel. Az államhatalom egyelőre nem merte még napirendre tűzni a rendek megszüntetésének kérdését. Voltak, akik még bíztak, hogy bizonyos lépéseket a kormányzat nem tesz meg. Talán el sem hitték, hogy bekövetkezhetnek eddig sosem tapasztalt lépések, bár a bíboros letartóztatása és elítélése nem sok illúziót hagyhatott a hatalommal szemben. Az egyházban is vitathatatlan tekintéllyel rendelkező és országosan is ismert, bár a baloldali sajtó által többször gya-

13 Lásd előző jegyzet, 1–8.

lázott Slachta Margit 1948. december 13-án mint képviselőtársához fordult Révai Józsefhez a rendek ügyében. Érdeemes idézni leveléből:

„... hagyják meg az Egyháznak a férfi és női szerzeteknek a szabadságát. Hagyják meg a zárdáknak legalább kertjüket, otthonukat és minimális földjeiket, hiszen ezeket legnagyobbbrészt saját szájuktól megvont összetakarított pénzükből hozták össze. Hagyják meg nekik a maguk választotta munkalehetőséget, hisz utóvégre senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy olyan pályán fejtse ki működést amelyet rádiktáltak, de közársasági alaptörvényünk értelmében nem szabad senkitől kenyérkereseti lehetőségét elvenni.”¹⁴ Jogos igények, jogos felvetések egy működő demokráciában, de ekkor házánkban már nem volt demokrácia. Révai válasz nélkül hagyta a levelet.

Az 1949-es év első felében, Mindszenty József pere után, a hatalom elfoglalta magát saját belső ügyeinek rendezésével és a belső leszámolásokkal. A Rajk-per egy időre elterelte a kitüntető figyelmet az egyház felől, hiszen a párt vezetői és az ÁVH el volt foglalva Rajk és a hozzá kapcsolódó ügyek intézésével. Természetesen azért az egyház ügyeivel is foglalkoztak. Az agitációs és propaganda osztály folyamatosan gondoskodott az ideológiai harchoz szükséges munició gyűjtésével. A párt megyei, helyi szervei szorgalmasan írogatták a jelentéseiket a papok működéséről, a klerikális reakció elleni harc helyi sikereiről, folyt a rendházak állandó provokációja, a fényes szelek nemzedéke igyekezett a vallásos fiatalokat megfélemlíteni, a novíciusokat és novíciákat eltéríteni szerzetesi élet vállalásától. Voltak, akik nem tudtak ellenállni a nyomásnak és kiléptek rendjükből. A tanító rendek tagjait folyamatosan agitálták, ha elhagyják rendjüket az állami iskolák tárt karokkal várják őket. Különösen a természettudományos tárgyakat oktatókat érte sok csábítás. Egy pedagógus, akit megfosztanak munkájától, nagyon nehezen tud ellenállni az ilyen hangoknak, de csak kevesen léptek ki a rendekből. 1949 őszétől újra felerősödtek az egyházat ért támadások.

A TERVEK VÉGREHAJTÁSA

Az iskolák államosításánál sokkal kisebb nyilvánossággal, de annál hatékonyabban megindult a betegápoló rendek eltávolítása a kórházakból. A Párt által irányított kampány során két részletben távolították el a nővéreket. Az első hullám 1949 októberében kezdődött. A végrehajtás annyira csendben és szinte titokban történt, hogy kevés iratban maradt nyoma. Vikol Jánosnak, a Népjóléti Minisztérium államtitkárának Rákosi Mátyáshoz írott beszámolójából értesülünk a végrehajtott feladatról.

„Május elsején szóban kapott utasításra jelentem: az elmúlt év okt. 10–20. között 600 apácát váltottunk le, főleg vidéki kórházakból. Jelenleg 850 apáca van még klinikákon és kórházakban, akiket ezen hónap 20-ig leváltunk. A leváltáshoz szükséges 850 ápolónőt 949. november–950. április 30-ig 6 hónapra rövidített idő alatt képeztük ki. Tehát május 20. után egészségügyi intézményeinkben apáca nem fog dolgozni, kivéve 4 egyházi kézen lévő kórházat. Kádereink ezen négy kórházban dolgozó apácák leváltásához is megvannak, államosítás esetén. Ez év elején a kórházakban rendszeresített, fizetett lelkészi állásokat megszüntettük.”¹⁵ Vikol jelentése 1950. május 2-án kelt, rajta Rá-

14 MOL M-KS-276-68. 109. őe. Révai-titkárság iratai, 7.

15 MOL M-KS-276-65. 353. őe. Rákosi-titkárság iratai, 39.

kosi láttamozásával. Az 1949. őszi leváltást 1950. május 11. és 23. között újabb hullám követte. Erről Ratkó Anna népjóléti miniszter beszámolójából értesülhetünk. A jelentés 1950. június 13-án kelt. Az összesítés szerint 909 apácát váltottak le a következő megszólásban

„28 közületi kórháznál:	373 apáca
7 nagybudapesti	300 apáca
11 klinikai telephelyen	195 apáca
1 OTI kórháznál	24 apáca
1 MÁV kórháznál	17 apáca

Helyi jellegű támogatás volt a leváltás előkészítésében, hogy a kórházban a leváltás idején, mint betegek, elvtársak tartózkodtak (pl. Szeged, Nagykanizsa).

A leváltások a kórházakban nem kavartak fel nagy hullámokat. a régi idős alkalmazottak között azonban voltak olyanok, akik megsiratták a szerzeteseket.

Az apácákat a leváltás általánosságban nem érintette váratlanul, voltak helyek, ahol holmijaik már összezsomagolva álltak.

A leváltásnál mindenütt kihangsúlyozták, hogy rendből való kilépésük esetén továbbra is a kórház szolgálatában maradhatnak. Eddig mindössze 10 esetben történtek rendből való kilépések, de ennél több azoknak a száma, akik véglegesen magukat erre elhatározni nem tudták...”¹⁶

Az adatok azt bizonyítják, hogy 1950. május végére a szerzetesnővérek közül a tanító rendek mellett a betegápoló rendek is elveszítették működési területét. A kormányzat elérte azt, ami nem is nagyon titkolt célja volt. Megteremtette annak feltételeit, hogy ország – világ számára kijelentse: a szerzetesekre nincs szükség, nélkülük is megoldott a tanítás és a betegápolás. Az, hogy ez milyen színvonalú az adott időszakban, nem különösebben számított. Itt az ideológia döntött, nem a szakmaiság. Hozzá kell tennem, és ezt még Ratkó Anna is szomorúan, de leírja, a mütösnők kiképzése hat hónap alatt nem lehetséges, ezért az apáca mütösnők még szolgálatban maradtak. Itt nem számított az, hogy apácák. A nővéreket a rendelkezéseknek megfelelően nem engedték el rendházaikból, mintegy internálva tartották őket, bár ezt senki sem jelentette ki, de állandó megfigyelés alatt voltak e házak.

A kormányzat 1949 őszén tovább szűkítette az egyház működési területét. Életbe lépett az Elnöki Tanács 1949:5. számú törvényerejű rendelete, amely eltörölte a kötelező és bevezette a fakultatív hitoktatást. A rendelettel párhuzamosan megindították újabb sajtóhadjáratukat a hittanra beíratás ellen, a párttagok számára pedig kifejezetten megtiltották, hogy gyerkeik hittanra járjanak. A hittanra való beíratást megnehezítették, a szülőket igyekeztek megfélemlíteni. A hitoktatókat több helyen atrocitások érték. Az államvédelmi hatóságok különösen falun gyorsan találtak valamilyen szabálysértést, azok ellen, akik kitartottak hitük mellett.

Az államhatalom az esztergomi érsek letartóztatásával, elítéltetésével, újabb és újabb eszközökkel próbált nyomást gyakorolni az egyházra, a tárgyalások megkezdését próbálva elérni. Az eredménytelenséget látva új frontot kívánt nyitni, és erre a felkészülést 1949 őszén megkezdte.

16 MOL M-KS-276-65. 353 öe. ua., 66–67.

Az MDP KV eddig is visszatérően, minden ülésén foglalkozott a klerikális reakcióval, megkezdte a felkészülést arra, hogy a szerzetesrendekre mért csapásokkal a püspöki kart tárgyalóasztalhoz kényszerítse. Az egyházakkal kapcsolatot tartó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal összeállítást készítettetek a szerzetesrendekről, működésükről, létszámukról rendházak szerint. Az első ilyen összeállítást 1949. november 19-én küldte meg Ortutay Gyula kultuszminiszter Vas Zoltánnak, aki azt Rákosi Mátyáshoz továbbította. Ortutay többek között a következőket írja Vas Zoltánnak: „Bizonyára te is megdöbbensz, mint én a számadatok nagyságától.” Vas Zoltán az iratra kézzel a következőket írta Rákosinak: „Komoly ellenforradalmi pártszervezet. Egy sor helyen meg kellene kezdeni a tervszerű összelakoltatást különösen Budapesten.”¹⁷ A 17 oldalas részletes kimutatás, amely nincs aláírva, településenként és rendházanként mutatja ki a szerzetesek számát. A VKM adatai szerint ekkor 23 férfi szerzetesrendet tartottak nyilván 86 rendházban 2 582 szerzetessel, 40 női rendet 8 955 szerzetesnővel, akik részint rendházakban éltek, részint ekkor még kórházakban, szeretetházakban, szegénygondozó házakban, kisdédóvókban, iskolaházakban. A szerzetesség összlétszáma a VKM adatai szerint 11 537. Az adatokat a VKM I. Katolikus Ügyosztálya állította össze, minden bizonnyal a Belügyminisztérium segítségével. A kimutatás pontossága, a rendházak szerinti pontos összegzés arra mutat rá, hogy már ekkor készültek egy esetleges internálásra vagy összeköltöztetésre, amit Vas Zoltán is szorgalmaz. Ugyancsak ezt az előkészületet támasztja alá az a táblázatos összeállítás, amelyet minden bizonnyal a BM illetékes osztálya készíthetett. Ez a keltezetlen, aláíratlan táblázat „Az ország területén élő katolikus egyházi személyek létszámáról és rendi hovatartozásáról” címet viseli.

A táblázat részletes kimutatást ad arról, hogy az ország kilenc rendőr-főkapitányságának területén hány világi papi személy és hány szerzetes él, rendi megoszlásban. Ez a táblázat rendházakat nem tartalmaz csak azt, hogy pl. a szombathelyi IV. ker. rendőrkapitányság (Vas, Zala, Győr-Sopron megyék) körzetében hány piarista, hány ferences, minorita stb. él. A táblázat összesítése szerint 14 291 egyházi személy élt a rendőr-főkapitányságok területén. Ebben a világi papok is szerepelnek. A kimutatás szerint férfi szerzetes 1 863, szerzetesnő 6 981 fő.¹⁸ Ez az adatsor megint más számokat közöl a létszámokról. Azt azonban mindenképpen jelzi, hogy az államhatalom tervezi a szerzetesek ügyének valamilyen megoldását, és erre záros határidőn belül sor fog kerülni.

Az 1950-es évet a Párt döntő évnek tekintette a katolikus egyházzal kapcsolatos lépések megtételére. Az év elejétől megszaporodnak az egyház elleni újabb lépések és az előkészítések után a szerzetesek ellen is újabb támadások következnek. Kádár János belügyminiszter ismét katolikus egyesületeket oszlatott fel, újabb államosítási hullám kezdődött az eddig meghagyott iskolai épületekben.

A számtalan eset közül az egri ciszterci gimnáziumban történt újabb államosítás eleni tiltakozás irataiból idézünk. „Az 1950. március 16-án megjelent kéttagú államosítási bizottság újabb államosításra vonatkozó törvényt, de még az eljárását igazoló miniszteri rendeletet sem tudott felmutatni, ennek ellenére újabb épületrészek állami tulajdonba vételét jelentette ki.” Az államosítási bizottság a rendház klauzura alá eső nagyobb részét kívánta állami kézbe venni. A rend perjele Hegyi Kapisztrán ezzel szem-

17 MOL M-KS-276-65. 352. öe. ua., 177.

18 MOL M-KS-276-65. 352. öe. ua., 19.

ben jelentett be panaszt. „Köztudomású tény ugyanis, hogy nem az iskolák létesítették a szerzetesrendeket, hanem a szerzetesrendek, amelyek rendházaikban laktak, létesítették az iskolákat”¹⁹ – mondja a panaszlevél. A panasz hivatkozik az alkotmány illetékes pontjaira, amelyek a vallásszabadságot biztosítják Magyarországon, és a hozott intézkedés ennek a megszegését jelenti. Ezek egy demokratikus országban valóban jó indokok, de hazánk ekkor, mint már fentebb említettük, messze állt a demokráciától. Az illetékes miniszter – Darvas József – reakciója nem késett a panaszra, de nem a remélt választ adta. Feljegyzést készített Rákosi Mátyás számára 1950. április 15-én a felerészben államosított rendházi épületekről. Ebben a következők állnak: „Az egyházi iskolák államosítása során a rendházakban lévő iskolákat is államosítottuk. Ezekben az épületekben azonban továbbra is bennmaradtak szerzetes tanárok és tanítók. Szükségessé vált, hogy ezeket, az eddig felerészben államosított épületeket teljes egészében államosítsuk és az ott lakó szerzeteseket és apácákat áttelepítsük egyházi tulajdonban és kezelésben lévő rendházakba.” Darvas azzal indokolja javaslatát, hogy egyrészt kevés a kollégiumi férőhely a tanulni vágyó munkás- és szegényparaszt-hallgatók számára, akik száma az 1950/51-es tanévben jelentősen meg fog növekedni. A másik indok: „Másképp pedig azért, mert a felerészben államosított épületek adottságai olyanok, hogy a tanulók és a szerzetesek elkülönítése lehetetlen és így a tanulók jelentős klerikális befolyás alá kerültek.” Egyszerre tehát két indok is van arra, hogy a tanító rendek tagjait eredeti rendházaikból elköltöztessék. Darvas mindezek figyelembevételével javasolja „iskolákkal és kollégiumokkal közös épületben lakó papok és apácák kiköltöztetését olyan – iskolával nem egy épületben lévő – rendházakba, ahol számukra bőven van férőhely. ... Hozzávetőlegesen Budapesten 350, vidéken 600, összesen 950 papot és apácát kell átköltöztetni. Budapesten 13, vidéken 20, összesen 33 iskolai és kollégiumi objektumot szabadítunk fel. ... Összesen 3 900 kollégiumi férőhelyet nyerünk.”²⁰ Az előterjesztés radikális megoldást javasol az egyedi problémákra és a terv végrehajtása meg is indul. A szerzetesrendek rendfőnökei érzékelve azt aényt, hogy egyre több támadás éri őket, 1950. április 15-én közös levélben fordultak Darvas József kultuszminiszterhez, Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes pártfőtitkárhoz, Szakasits Árpádhoz a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökéhez, amelyben sérelmeik orvoslását kéri. A levél szerint az alkotmányba foglalt, vallásszabadságot biztosító törvények ellenére állandó támadásnak vannak a rendek kitéve, „egyes helyi hatóságok nem egyszer emberi méltóságunkat is megszegő módon, valósággal mint fertőző betegeket zártak el bennünket az ifjúsággal való legelemibb érintkezéstől is. Az utóbbi hónapokban azonban a szerzetesházak ellen indított eljárások egyre jobban figyelmen kívül hagyják a vallásszabadság fentebb említett alkotmányos elvét... Sok áldozattal és lemondással felépített házainkban nemegyszer gettó-szerűen zsúfolnak össze, vagy azokat elhagyni kényszerítik bennünket: ...szerzeteseket alaptalan gyanúra szabad mozgásukra korlátoznak, polgári személyek számára megengedett foglalkozásokat megtiltanak nekünk...”²¹

A püspöki kar ezeket a sérelmeket már korábban (1950. februárban) felvetette a kormányzatnak, de nem kapott rá választ, sőt növekedtek a szerzetesek elleni támadá-

19 MOL M-KS-276-65. 353. őe. ua., 15–18.

20 MOL M-KS-276-65. 353. őe. ua., 20–21.

21 MOL M-KS-276-65. 353. őe. ua., 30–31.

sok. A rendfőnökök ezért most a püspöki kar tudtával külön is a kormányzathoz fordulnak. Tárgyalásokra tesznek javaslatot, amelyre egy tíztagú bizottságot kívánnak küldeni, Sárközy Pál pannonhalmi kormányzó apát vezetésével. A tárgyalások semmi eredményre nem vezethettek, hiszen a hatalom arra készítet, illetve készítettett terveket, hogy hogyan lehetne a szerzetesrendek működését megszüntetni. Az MDP Központi Vezetősége két irányban igyekezett nyomást gyakorolni, egyrészt az ún. békeívek aláírása körüli sajtótámadások megindulásával, másrészt a szerzetesrendek további sorsa megoldatlanságának lebegtetésével. Az 1950. április-májusi ülések határozták el a további lépéseket.

Az 1950. május 25-i PB-ülés vitatta meg Révai József előadói beszédét az egy hét múlva esedékes KV-ülésre, melynek napirendi pontjai között szerepelt a klerikális reakció elleni harc is. A referátum vázlata is megmaradt és a párt határozatát közlő és azt magyarázó Révai-cikk is megjelent a Szabad Népből. A szűkebb körben megvitatott referátum nem a közvéleménynek szánt előadás, ezért kevésbé leplezi a Párt szándékait. A referátumból idézünk részleteket: „A klerikális reakció az imperialisták 5. hadoszlopának szerepét játssza Magyarországon is. ... A klerikális reakciónak békeellenes és a háborús uszítókat szolgáló aknamunkája élesen kifejezésre jutott a magyar püspöki kar legutóbbi nyilatkozatában, mely jezsuita köntőrfalazással ugyan, de lényegében félreérthetetlenül a békemozgalom, a békeívek aláírása ellen fordult. ... A klerikális reakció bomlasztó és kártevő munkája arra irányul, hogy aláássa a dolgozó nép egységét, munkakedvét, fegyelmét a népköztársaság kormánya, a párt iránti bizalmat és ily módon segítse az imperialista háborús uszítók terveit. Uszít a szocialista munkaverseny ellen, ócsárolja az élmunkásmozgalmat. ... A klerikális reakció tömegagitációjának legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek. (Itt folytatódik az első oldalaikon már idézett Révai-cikk) ... A 63 szerzetesrendnek 636 kisebb-nagyobb rendháza volt. 1 rendháza tehát mindössze 18 lakó jutott (Nem tudom, ez az adat hogy jött ki. A szerző megjegyzése.) Ez a helyzet annál kevésbé tartható fenn, mert a férfi és női szerzetesrendek vagy maguk mondtak le azokról a feladatokról, amelyeknek teljesítése volt állítólagos hivatásuk (a tanító rendek megtagadták a tanítást a népi demokrácia iskoláiban) (erős csúsztatás Révai állítása — a szerző) vagy régi szerepük a szocializmust építő népi demokráciában feleslegessé vált (szegénységkezelés, betegápolás állami feladattá és kötelességgé lett)! vagy csalárdul reakciós célokra visszaélnek a szerzetesi tevékenységükkel: a kolduló és missziós rendek tagjai járják az országot és mint az imperialisták agitátorai, mint reakciós hírverők lépnek fel. ... rendszabályok szükségesek, amelyek lehetetlenné teszik, hogy az imperialista háborús uszítóknak tízezernyi, az országban szabadon járó-kelő, a belső békét és építő munkát veszélyeztető agitátora legyen.”²²

Révai beszédvázlatának több csúsztatása van, amely mind arra szolgál, hogy meg lehessen indokolni az ülést rövidesen követő adminisztratív lépéseket. Sok propagandisztikus elem is van benne. Természetesen egy pártdokumentumtól nem várható el, hogy az adott korszakban tárgyilagos legyen, de a mai olvasó számára nehezen felfogható álltalánosságok, erőltetett párhuzamok vannak benne. Tipikus 1950-es évekbeli frázisoktól hemzsegő beszéd.

Az általánosságok azonban igen komoly intézkedéseket készítenek elő. A beszéd vázlata a következő frázisnak ható, de nagyon komoly fenyegetéssel zárul. „Az imperia-

22 MOL M-KS-276-53. 53. öe. MDP Politikai Biz. iratai, 1950. V. 25. ülés, 13-22.

listáknak ezt az 5. hadoszlopát is el vagyunk szánva felszámolni a béke védelme, népünk egysége, a szocialista építés biztosítása érdekében.”²³ Többször említettem, hogy a Párt vezetése számára a szerzetesrendekről a VKM adott információt. A különböző összeállítások, statisztikák innen származtak. A Révai-beszédhez is minden bizonnyal felhasználták azt az összeállítást, amelyet 1950. május 12-én készített Tátrai János,²⁴ a VKM tisztviselője. Mint apostata szerzetes jól ismerte a szerzetesrendeket és tökéletesen kiszolgálta a rendszert. Az ő tollából származik néhány olyan megjegyzés is, amelyek a későbbiek során egy-egy rend sorsát eldönthették, illetve befolyásolhatták a végző döntéseket. Az ominózus feljegyzés többek között a következőket mondja: „A férfi szerzetesrendek két fő csoportra oszthatók

I. Tanító-rendek

II. Kolduló-rendek

Tanító-rendekről általában ... Középiskoláik rendszerint internátusokkal voltak kapcsolatban. Ezekben főképp az úri osztály gyermekeinek nevelése volt a feladatuk. ... Összeköltöztetés esetén a tanító-rendieket régi nagybirtokaik közepében javasolom lehetőség szerint telepíteni. Régi cselédek gyűlölik őket, ennél fogva különösebb eredménnyel tovább nem tudnák folytatni eddigi tevékenységüket

Ciszterciek: rendfőnökük: Endrédi Vendel. Irányító szerephez és befolyáshoz jutott a főpapok és szerzetes rendfőnökök között.

Piaristák. Öveges József, Sík Sándor Kossuth díjas rendtagokkal feltétlen kivételezés eszközölnöd.

Jezsuiták: A népi demokrácia szempontjából a szerzetesek között a legveszedelmesebbek. Kérlelhetetlen ellenségek. Simulékony alattomos emberek.”²⁵

A kolduló rendek kevésbé veszélyesek – mondja Tátrai. A női rendekről megállapítja, hogy tanítással, betegápolással, szegénygondozással foglalkoznak. Tátrai velük szemben kevésbé rosszindulatú. Statisztikát is készít a rendekről. Szerinte 23 férfi rend 114 helyen kb. 2 400 rendtaggal, 40 női szerzetesrend 476 helyen 8 400 rendtaggal rendelkezik. Az összesített szám kb. 10 800 szerzetest feltételez. Itt már bizonytalanok a statisztikák, nem tudni hány rendtag lépett ki, hány novícius és novícia van. Tátrai mindenesetre a kitelepítések előtt közvetlenül ezt a számot adta meg a pártvezetésnek. A BM rendelkezett nyilván pontosabb adatokkal is. Tátrai előterjesztésében is megjelenik a szerzetesek összeletelezésének a gondolata. Ez terv megítélésem szerint nagyjából 1950 áprilisától kezd konkrét formát ölteni, és ekkor kezdődik meg a kivételezés kidolgozása is. A végrehajtás feladata a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság feladatkörébe tartozik. A BM-en belül Veres József²⁶ főosztályvezető az egyházi ügyek szakértője és az apparátus mozgatója is.

23 Lásd előző hivatkozást.

24 Tátrai János a VKM előadója, kilépett szerzetes. 1912. február 4-én született Szepsiben. 1932-ben lépett be a Kapisztrán Ferences Rendtartományba és onnan 1943. december 31-én távozott.

25 MOL M-KS-276-65. 353. óe. Rákosi-titkárság iratai, 45–53.

26 Veres József (Diósgyőr, 1906. augusztus 25.) lakatos, 1940-től az illegális kommunista párt tagja, 1948 őszétől a BM Közrendészeti osztályának vezetője, 1950. VII. 1-től 1951. I. 7-ig belügyminisztériumi államtitkár, 1951. április 19-én letartóztatják, 15 évre ítélik, 3 év múlva szabadul, de újabb 1 év börtönbüntetésre ítélik, 1956-ban rehabilitálják, 1958–63 között a Fővárosi Tanács vb. elnöke, 1963–70 között munkaügyi miniszter.

Révai József 1950. június 6-i, Szabad Népben megjelent cikke mintegy jeladás volt a szerzetesrendek elleni durva rendszabályok életbeléptetésére. A Belügyminisztérium illetékes főosztályának 11/1950. számú rendelkezése alapján, amelyet az MDP KV Titkársága 1950. április 17-i határozata értelmében hozott, utalva a 8310/1939. számú ME rendeletben foglaltakra, közbiztonsági és közrendészeti okokra hivatkozva 1950. június 9-ről 10-re virradó éjjel a jugoszláv határ mentén lévő járásokból kiutasította a szerzeteseket. A hivatkozott 1939-es rendelet háborús helyzet esetén az állam érdekeinek védelmében rendelkezett el kiutasítást az adott körzetekből. Az 1950-es rendelkezés azzal indokolta a szerzetesek kitelepítését a déli határsávból, hogy ott a jugoszláv imperializmus veszélyezteti a szocializmust építő magyar népet és a szerzetesek az imperialistáknak kémkednek. Az akciót széles körű előkészítés előzte meg. A BM és az ÁVH a kiűritendő rendházakról az ott tartózkodó szerzetesekről pontos listát készített, névre szóló kiutasítási határozatokat, ütemterveket írt a végrehajtásról, percre pontosan megszabva, hogy mikor, melyik rendházhoz, melyik gépkocsinak kell érkeznie. Az előzetes terveket sajnos nem sikerült fellelni, de a végrehajtásról szóló jelentést igen. Az 1950 júniusában, júliusában és augusztus 1-jén végrehajtott kitelepítések adatsora a Belügyminisztérium Központi Irattárában megmaradt. nem találtam azonban névsorokat, bár a jelentések erről is beszélnek. Az első kitelepítés június 9–10. (péntekről szombatra) virradó éjszaka ment végbe. A jelentés szerint a jugoszláv határ mentén lévő járásokból összesen 894 szerzetest, 579 nőt és 315 férfit utasítottak ki.

Baranya megyéből	284
Bács-Kiskun megyéből	124
Csongrád megyéből	345
Somogy megyéből	50
Vas megyéből	16
Zala megyéből	75 szerzetest.

A kiutasított szerzeteseket június hó 11-én 3 óráig a következő kényszerszállítóhelyekre szállították

Kiskunfélegyháza	42	Cegléd	41
Kalocsa	34	Pécel	50
Kecskemét	41	Irsa	26
Tiszaújfalú	30	Gödöllő	48
Mezőkövesd	47	Budapest	5
Debrecen	30	Rákosszentmihály	3
Eger	13	Abony	23
Ludány	158	Kunszentmárton	49
Vecsés	14	Jászberény	87
Vác	138	Homok	16

A kitelepítetteket mindenhol egyházi intézményekben, többnyire rendházakban helyezték el, de Vácott a püspöki palotába is vittek szerzeteseket. A jelentés azt mondja „a kiutasítás során ellenállás — kisebb esettől eltekintve — nem volt”. A végrehajtás módja, hogy ezt éjszaka vitték véghez, azt mutatja, hogy a hatalom tartott attól, hogy a

települések lakossága esetleg szimpátiatüntetést tart a szerzetesek mellett. Ahogy a jelentés mondja: „Az akció végrehajtása alatt a lakosságnak semmi sem jutott a tudomására, majd csak másnap délelőtt 10-12 óra között szereztek tudomást a szerzetesek elszállításáról, amikor is Nagykanizsán néhány fő asszony kérte a jegyzőtől a szerzeteseiket vissza.”²⁷

A kitelepítések általános megdöbbenést és zavart váltottak ki a szerzetesrendek körében hiszen az addigi létbizonytalanság csak tovább fokozódott. Az egész magyar szerzetesrendi közösség ki volt szolgáltatva a hatalom kénye kedvének. Segítségre a megfélemlített magyar társadalomtól sem számíthatott, legfeljebb az együttérzésre, aminek számtalan megnyilvánulása is volt. Erre az időszakra már olyan méretű erőszakszervezetet épített ki a totális hatalomra szert tett kommunista párt, hogy ellenállásra gondolni sem lehetett. A besúgóhálózat oly mértékben kiépült, hogy az egri párttitkár büszkén jelentette, hogy szinte azonnal értesül arról, hogy milyen pásztorlevelet készül kiadni az egri érsek. A déli határszakaszon, ahonnan az első kitelepítések történtek, mesterségesen szított háborús pszichózisban az emberek számára a tiltakozás felért egy biztos letartóztatással.

A hatalom a nyomásgyakorlás következő eszközeként újabb kitelepítést határozott el. Ez a kitelepítés 1950. június 18-19. (vasárnapról hétfőre) virradó éjjel történt meg. A forgatókönyvét a kultuszminisztérium javaslata alapján a BM és az ÁVH készítette el. Visszaautalok itt Darvas József miniszter 1950. április 15-én kelt javaslatára. Ez a javaslat öltött itt testet. A kitelepítések Budapestet, a nagyobb városok közül azokat érintették, ahol még nem volt ilyen intézkedés, és azokat a településeket, ahol nagyobb középiskolák voltak. Ez a kitelepítés célzott kitelepítés volt, egyrészt kollégiumi férőhelyeket akartak nyerni, másrészt megfélemlíteni az egyes rendeket és rászorítani a püspöki kart a tárgyalásokra. Olyan furcsaságok is előfordulnak, hogy Egerből kitelepítik a minoritákat és az angolkisasszonyokat, viszont ide telepítik Szombathelyről a premontrei atyákat vagy Budapestről a Szent Szív Társaság tagjait. Szinte biztos, hogy provokatív céllal telepítenek a hatvani ferences rendházba szerzetesnőket. A különböző kitelepítési iratok és beszámolók alapján számításaim szerint ekkor 1 074 szerzetest és apácát telepítettek ki a következő megoszlásban:

Budapestről	351
Tolna	28
Győr-Sopron	240
Borsod	47
Vas	75
Heves	39
Fejér	10
Bács- Kiskun	160
Veszprém	39
Zala	24
Komárom	32
Pest megyéből	28 főt telepítettek ki.

27 Belügyminisztérium Központi Irattára Közrendészeti Főosztály, VI. Rendőrhatósági Osztály 00421. iktatószám. A szerzetesrendek működési engedélyének bevonása tárgyában végrehajtás előkészítése. Jelentés 1950. július 21-én. Továbbiakban BM Közp. Ir. 00421.

A kitelepítés helyszínei

Vác	131	Pásztó	10
Eger	81	Máriapócs	70
Békéscsaba	37	Fót	52
Kecskemét	13	Máriabesnyő	274
Mezőkövesd	36	Szécsény	57
Újszász	47	Hatvan	32
Pilisliget (Klotildliget)	100	Csongrád	24
Előszállás	32	Zsámbék	24
Homok	26		
Tiszaújfalu	9	Kisvárad	19 ²⁸

A kitelepítések a hatalom által előre várt eredményt hozták. A püspöki kar kénytelen volt az adott helyzetben tárgyalásokat kezdeményezni a kérdés megoldására. A kormány és a püspöki kar kiküldöttei között 1950. június 28-án megkezdődtek e tárgyalások. (A tárgyalásokról készült jegyzőkönyveket Gergely Jenő: 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon című munkájában publikálta, ezekre e tanulmány keretei között nem kívánok kitérni. A tárgyalások egyik sarkalatos kérdése a rendek további sorsa volt.)

Érdekes lehet viszont Rákosi taktikájának néhány részlete, amelyek megmaradtak a Rákosi-titkárság iratai között. Elég durva, de a kort és a kommunista párt gondolkodásmódját is mutató feljegyzések. 1950. június 19-én kelt Rákosi néhány soros bizalmas cetlije. „Gerő, Farkas, Révai visszavárólag. Lássa Péter e. feltétlenül gondoskodni kell róla, hogy a szerzetesekre kompromittáló tények s anyagok (irattár, Horthy-Hitler képek, fasiszta könyvek, nyilas és horogkeresztek + dorbézolások és élelmiszerhalmozások adatai, sem a régi sem az új akcióknál el ne kallódjának.”²⁹ A cetlin rajta van mindhárom megszólított láttamozása is.

Azt hiszem, nem kell kommentálni a levelet, magától beszél az. Szinte ugyanabban az időben jelentkezett Balogh István páter azzal hírrel, hogy a szerzetesek átadtak a püspöki karnak egy beadványt, melyben kérik, hogy haladéktalanul kezdjék meg a tárgyalásokat a kormánnyal.

Balog négy püspökkel tárgyalt, és úgy látja, hogy holnap a konferencián olyan levél, melyről szó volt, meg fog születni.³⁰ A levél megszületett, a tárgyalások megkezdődtek.

A tárgyalások alatt az MDP Politikai Bizottsága minden tárgyalási nap után tájékoztatót hallgatott meg a haladásról és folyamatosan gyűjtötte az újabb és újabb adatokat, a klerikális reakcióról Rákosi számára. Ha felmerült valami új, akkor arra azonnal választ kívánt, a folyamatos provokálás pedig a tárgyalási taktika része volt. A tárgyaló küldöttségnek tagja lett a már említett Veres József, aki a BM államtitkáráként irányította a kitelepítéseket és rezzenéstelenül mondott valótlanságokat a tárgyaló püspökök és szerzetesi előljárók szemébe, mikor azok az eljárások ellen tiltakoztak. A már ismert Tátrai János szerepeltetését még a hatalom is túl merésznek és provokációnak tartotta, ezért csak a háttérben tevékenykedett. Június 26-án kelt elaborátumában, a párt meg-

28 BM Közp. Irattár 00421. Jelentés Budapest, 1950. június 20-án.

29 MOL M-KS-276-65. 353. őe. Rákosi-titkárság iratai, 68-69.

30 Lásd előző jegyzet, 71.

rendelésére, kimutatást készített a szerzetesek számának növekedéséről, külön történelmi jogi tanulmányt arról, hogy mely országokban mikor, ki korlátozta a szerzetesrendek működését.³¹ Rákosi Mátyás a tárgyalások adott pontján hasznosította őket, de nemcsak Tátrai, hanem neves jogászok is dolgoztak a Párt megrendelésére.

A tárgyalások közben újabb nyomásgyakorlásként újabb kitelepítésekre került sor. Július 11–12-re (szerda–csütörtök) virradó éjszaka a nyugati határ mentén lévő szerzetesházakból 299 szerzetes telepítettek ki.

Vas megyéből	207
Győr-Sopron	82
Zala	10 főt telepítettek ki.

Oly csekély létszámú kitelepítés ez, hogy biztosra vehető, hogy csak nyomásgyakorlásra lehetett használni. A kitelepítés itt is éjszaka, teherautókon, előre meghatározott, szinte percre kidolgozott menetrend szerint történt. A kitelepítettek a következő településekre kerültek.

Máriabesnyő	10	Nyírbátor	15
Kecskemét	83	Pusztamonostor	8
Gyöngyös	15	Eger	7
Nyíregyháza	42	Pilisliget	41
Mezőkövesd	30	Mezőnyárad	6
Szolnok	15	Kisvárd	15
Tápióság	10	Vác	2

A jelentés szerint mindhárom megyében zavar nélkül simán, zajlott le, ellenszegülés nem volt.³²

Az államhatalom általam ismert utolsó kitelepítési akciója a tárgyalások utolsó szakaszának kezdetén, július 31–augusztus 1-re (hétfő–kedd) virradóra zajlott le. Ez az akció a szerzeteseknek az északi és keleti határsávokból való kitelepítését vitte véghez. Az indoklás az volt, hogy a környező baráti államok is tiltakoztak, a határ mentén élő megbízhatatlan szerzetesek miatt. Ez a hivatalos verzió. Megítélésem szerint itt inkább egy kifárasztási akcióról van szó. A kitelepítés során ugyanis sok olyan rendházból telepítettek ki szerzeteseket, akiket néhány héttel korábban telepítettek oda. A többszöri üldöztetés elviselése köztudottan pszichikailag elég nehéz. Ha ezt egyéb eszközökkel is társítják, akkor ki lehet fárasztani idegileg a szerzeteseket. Valószínűleg itt ez a cél. A kitelepítés során 661 fő áttelepítése történik meg. A következő megosztásban:

Győr-Sopron megye	12 fő	
Pest	343	a korábban Pilisligetre telepítettek adják a zömét
Esztergom- Komárom	43	a korábban ki nem telepített esztergomi házak
Nógrád	148	a korábban Szécsénybe és Ludányhalásziba telepítettek zöme
Borsod	2	
Békés	24	

31 Lásd előző jegyzet, 89–95.

32 BM Közp. Irattár. 00421. Összefoglaló jelentés a nyugati határ mentén fekvő rendházakból történt áttelepítésről, 1950. július 13.

Szabolcs	64
Heves	25

Az utolsó Heves megyei település Recsk, utólag került a listára, mint az indoklás mondja, ugyan 30 km-re van a határtól, de az Államvédelmi Hatóság fontos objektumot tervez oda, azért kell az irgalmas nővéreket kitelepíteni.

Az eddigi gyakorlattól eltérően a kitelepítetteket nem szórták szét kisebb rendházakba, hanem összesen négy helyre szállították őket:

Jászberénybe	63 fő
Újszászra	125
Tihanyba	14
Zircre	459 fő került. ³³

Az addigi koncepció megváltozásának nyilván az volt az oka, hogy így könnyebben ellenőrizhetők a szerzetesek, mesterségesen támasztott nehézségek, a zsúfoltság, a rossz körülmények mind arra szolgáltak, hogy minél több szerzetest és apácát bírjanak rá arra, hogy önként lépjenek ki a rendjükből. Az ide-oda költöztetés, férfi és női szerzetesek céltudatos összeköltöztetése mind az előbb mondottakat támasztják alá. Az összes kitelepítés során a kiűrtett rendházakat, a lepecsételt irattárakat, levéltárakat az ÁVH őrizetére bízta, az ingóságok azonban el-elűnedeztek. A rendtagok számára csak kisebb csomagok vitelét tették lehetővé, szándékosan ez is a megtörést szolgálta. Az új helyeken, bár mindenhol testvéri szeretettel fogadták a kiűzött rendtagokat, nehéz volt megfelelő viszonyokat teremteni.

Ha a lakosság spontán gyűjteni kezdett a kitelepítettek számára, az állam provokációnak tekintette, és megtorolta az ilyen lépéseket. A kitelepítésekkel szinte együtt megjelentek a rendházakban az agitátorok, akik a szerzeteseket a rendből való kilépésre buzdítottak. Ígérek hangzottak el arra, hogy ha kilépnek, akkor eltávozhatnak kényszerszertartózkodási helyükről, a tanító rendek tagjai újra taníthatnak az állami iskolákban, a betegápolók újra kórházakban dolgozhatnak. Természetes, hogy sokan a kilátástalan helyzetben ezt látták megoldásnak, hiszen előjáróik sem tudtak számukra biztosítékot adni, a tárgyalások kimenetele abszolút bizonytalan volt. Az egyházi tárgyaló fél az adott helyzetben mindent megpróbált, de az erőfölény helyzetéből tárgyaltak vele. A tárgyalásokon is részt vevő Veres József államtitkár július 19-én sürgős táviratot küldött azon rendőr-főkapitányságok vezetőinek, ahová rendtagokat telepítettek ki.

Ebben az áll, hogy „a tegnap esti utasítás alapján a szerzetesek közé bevitt az a tudat, hogy amennyiben a rendből kilépnek, úgy a kényszerszertartózkodási rendszabályokat velük szemben megszüntetjük, a várt eredményeket meghozta. A jövőben ezt tovább vinni nem kell, mivel a rendházak közt úgyszólván futótűzként terjed el ez a lehetőség.” A továbbiakban az államtitkár utasításba adja, hogy a szóbeli bejelentésekre írást kell kiadni, amelyben a bejelentését tudomásul veszik, és egyben azt is, hogy egy megadott helyre távozik. A címet természetesen be kell jelenteni és az erről szóló jegyzéket a BM illetékes osztályának meg kell küldeni.³⁴

33 BM Közp. Irattár 00421. Jelentés a szerzeteseknek az északi és keleti határsávokból való kitelepítéséről, 1950. augusztus 2.

34 BM. Közp Irattár. 00421. Veres József utasítása 1950. július 19-én.

Veres külön felhívja a rendőrkapitányok figyelmét, hogy kényszert alkalmazni nem lehet, de az adott helyzetben ezt nem is kellett megtenni. Az addigiaknál többet már nem is nagyon lehetett tenni. Az elkövetkező hetekben egészen a szerzetesrendek működési engedélyét megvonó rendelet kihirdetéséig napi jelentésekben közlik az illetékes rendőrkapitányságok a kilépési szándékukat bejelentő rendtagok névsorait.

Bár ezeknek a névsoroknak a megbízhatósága megkérdőjelezhető, egyfajta arányt azért mutatnak. A BM irattárában található névsorok azt mutatják, hogy ebben a nehéz időszakban is csak a szerzetesek töredéke jelentette be önként kilépési szándékát. Összesítésem szerint mintegy 900 főre tehető azok száma, akik bejelentették szándékukat, de azt nem tudjuk, hogy mind átvették-e az erről szóló végzést. Ez, ha a szerzetesek számát 10 000 körülinek tekintjük, akkor még 10%-ot sem jelent. Ez nem tekinthető nagy számnak az adott történelmi helyzetben és létbizonytalanságban. Az ÁVH folyamatosan figyelemmel kísérte a kényszertartózkodási helyen lévő szerzeteseket.

A Rákosi-titkárság anyagában és a BM iratanyagában is megtalálható az a jelentés, amit a szegedi VI. ker. rendőr-főkapitányság küldött. E szerint „Kecskeméten a piarista rendházban kényszertartózkodásra kötelezett Zadravecz püspök a Rendből kilépni szándékozó szerzeteseket károsan befolyásolja, mert a hozzá tanácsért fordulókat a kilépésről lebeszéli. ... Luptovics Kolos tartományfőnök, a főkapitányság jelentése szerint azon szerzeteseket, akik a rendből kilépnek, visszaparancsolja a rendházba. ... megállapításunk szerint a csongrádi ferences rendház főnöke, Faddi Ottmár hétfőn Budapesten járt hírszerzés végett. Budapesti útjáról visszatérve a kecskeméti Ferences Rendházban is megjelent.”³⁵ Zadravecz püspök úr nevét valószínűleg Rákosi Mátyás is megjegyezte. A püspöki karral való tárgyalások során az augusztus 19-i ülésen, amikor arról folyt a vita, hogy mely férfi rendek maradjanak meg, Czapik Gyula egri érsek felveti a ciszterci rend megmaradásának kérdését. Rákosi, hivatkozva Endrédi Vendel személyére – akit a kommunista párt kifejezetten nem szeretett –, nem járul hozzá a rend megmaradásához. Hozzáteszi „Ha Zadravecznek volna egy rendje, az ő rendjét is kifogásolnám.”³⁶ (Úgy tűnik Rákosi nem volt tisztában azzal, hogy P. Zadravetz ferences rendi szerzetes. A szerző.)

AZ ÚN. EGYEZMÉNY ALÁÍRÁSA UTÁNI LÉPÉSEK

A püspöki kar és az állam közötti ún. tárgyalások a sürgető tanévkezdés okán 1950. augusztus 30-án értek véget, és sor került az ún. „egyezmény” aláírására. A szerzetesrendek vonatkozásában ez azt tartalmazta, hogy a katolikus egyház, úgymond, jogot kapott négy hittudományi főiskola és nyolc gimnázium fenntartására, a szerzetesrendek közül a Benedek-rend, a piarista rend, a ferences rend Kapisztrán Szent Jánosról nevezett rendtartománya, és a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek rendje maradt meg. A hatalom a többi szerzetesrend működését nem engedélyezte. A szerzetesrendek működési engedélyének megvonásáról szóló rendeletet eredetileg 1950. szeptember 1-jén kívánták kihirdetni.

35 MOL M-KS-276-65. 353 öe. Rákosi-titkárság iratai, 202.

36 GERGELY JENŐ: 1950-es egyezmény. *A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon*. Bp., 1990. 248.

Veres József belügyminisztériumi államtitkár 1950. augusztus 29-én 00421/1950.I./ 9. ücs. számon szigorúan bizalmas utasítást adott, ki valamennyi megyei (Budapest fővárosi) tanács elnökének (Baranya megye kivételével), valamennyi kerületi főkapitányság vezetőjének és valamennyi megyei szemlélőnek. A tárgy a szerzetesrendek működési engedélye megvonása esetén végrehajtandó feladatokról. Ebben az áll, hogy a rendelet szeptember 1. körül fog megjelenni. A rendelkezés hét pontban foglalja össze a rendelet megjelenése utáni feladatokat. Ezek a következők:

I. Leltározó bizottságok szervezése

A feladatuk a felosztatott szerzetesrendek ingó és ingatlan vagyonának leltárba vétele. A bizottságban két köztisztviselő és egy rendőr vesz részt, de az is polgári ruhában.

II. A leltározás kezdete és befejezése

A legfontosabb rendelkezés, hogy a leltározást a rendelet kibocsátásának napján kell megkezdeniük. A pontos időpontot mindig a helyi vezetők jelölik ki, az alaptétel az, hogy akkor kell megkezdeni, ha a mise már véget ért, és a tömeg a templomokból eltávozott.

A leltározást hat napon belül kell befejezni.

A rendeletből kiderül: gyorsan, titokban kell ezt véghez vinni, hogy ne legyen idő sem tiltakozásra, sem egyéb dolgokra.

III. A leltározó bizottság fellépése és a volt szerzetesek közül felelős kijelölése:

„A volt szerzetesekkel a tárgyalás hangneme előzékeny, udvarias, de határozott legyen. Meg kell nyugtatni őket, hogy kormány a munkaképteleneket ellátáshoz juttatja, munkaképeseket munkához, és e célból a tanács elnöke kérdőíveket küld ki a volt szerzeteseknek...”

A szerzetesek polgári ruhában távozhatnak el rendházaikból, a déli és nyugati határsáv kivételével hozzátartozójukhoz távozhatnak.

A leltározás tárgya és módja

A következők kivételével mindent fel kell leltározni.

- a. a volt szerzetes személyi használati ruházata és fehérneműje
- c. személyi használatra szolgáló tárgyak (ágynemű, szükségleti bútorok stb.)
- d. volt szerzetesek egyéni szükségletének megfelelő élelmiszerek
- e. házi szükségletre tartott aprójószágok
- f. nyilvánosság számára fenntartott templom vagy kápolna, ezek templomi tárgyai és kegyzserei
- g. rendházban lakó és ott rendőrileg bejelentett polgári személyek minden ingósága

A rendelkezés szerint teljesen nem kell kifosztani a szerzeteseket.

Külön is felsorolják, mire ügyeljenek gondosan: régiség, műtárgy, mesterhangszerek, értékpapírok, nemesfémek stb. Ezeket külön kell őrizni. A könyveket csak darabszám szerint kell leltárba venni. (A kultúra nem fontos. A szerző.) A rendelkezés külön kitér az irattárra, ezt minden válogatás nélkül le kell zárni, és a kulcsot csak az ÁVH megyei osztályvezetőjének lehet kiadni.³⁷

37 BM Közp. Irattár. 00421. 1950. augusztus 29-i rendelet.

Az V. VI. VII. pontok a leltárak további kezeléséről szólnak. Igen részletesen megadják, hogy a leltár öt példányát kinek kell elküldeni.

A rendek működési engedélyét megvonó rendelet azonban csak szeptember 7-én jelent meg. Veres szeptember 4-én szigorúan titkos rendelkezésben adta meg a pontos dátumot. Itt külön is kihangsúlyozta, hogy szeptember 21-e után a volt szerzetesek csak polgári ruhában hagyhatják el a rendházakat, rendházon kívül szerzetesi ruhát nem viselhetnek. Szeptember 6-án újabb rövid, szigorúan titkos utasítást küldenek ki. Ebben arra hívják fel a figyelmet, hogy azokon a településeken, ahol 7-én és 8-án zárandoklatos búcsú van ott csak 11-én fogjanak hozzá a leltározáshoz.³⁸ (1950. szeptember 7-e csütörtökre esett.)

Az Elnöki Tanács 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete 1950. szeptember 7-én jelent meg, és az alábbi szabályozást tartalmazta.

1. § A Magyar Népköztársaság területén a szerzetesrendek működési engedélye ennek a törvényerejű rendeletnek hatálybalépésével megszűnik. Nem vonatkozik ez a rendelkezés a katolikus egyházi iskolákban a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanító rend működési engedélyére.

2. § Mind azok a szerzetesrendek, amelyek működési engedélyeinek hatálya az 1. §-ban megszűnik, kötelesek működésüket a Magyar Népköztársaság területén ennek a törvényerejű rendeletnek hatálybalépésekor megszüntetni.

3. § A belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben állapítja meg azt, hogy az 1. § alapján mely tanító rendek folytathatják működésüket.

4. § Ez a törvényerejű rendelet a kihirdetése napján lép hatályba: végrehajtásáról a belügyminiszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben gondoskodik, annak figyelembevételével, hogy a szerzetesrendeknek tagjai, amelyeknek a jelen rendelet értelmében működési engedélye megszűnik, három hónapon belül a volt rendházakat elhagyják. (A rendeletet Kiss Károly. és Szabó Piroska jegyzik.)

A rendelet megjelenése után a kirendelt leltározó bizottságok megszállták a rendházakat és megkezdték azok ingó és ingatlan vagyonának felmérését. A bizottságok minden megyében részletes listát kaptak a rendházakról és azok alapján elkezdték a munkát. Részletesen felmérték és jelentették a BM-nek az egyes rendházak állapotát. Javaslatot tettek a hasznosításra. A BM nem túl pontos listája szerint a munka megkezdésekor 106 lakott rendházat jelöltek meg, de ebben nem szerepel Budapest, Vas, Csongrád és Győr-Sopron megye. Ez szám csak a lakott rendházakat jelenti. A korábbi kitelepítések során jó néhány rendház már kiürült. Az összeállítás szerint kb. 4 600 szerzetes tartózkodott a rendházakban.³⁹

Megkezdődött egy szomorú, három hónapos szakasz, amely alatt – december 5-ig – a rendházakat ki kellett üríteni. Ennek a folyamatnak az elemzése egy újabb tanulmány kereteiben lehetséges.

* * *

38 Ua. szeptember 6-i számjeltávirat.

39 Ua. az augusztus 29-i utasítás melléklete.

A Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány főnökének levelével kezdtük tanulmányunkat, fejezzük be egy volt mariánus ferences megrendítő sorsának felidézésével.

„Az Egyházi Szociális Bizottság értesíti arról, hogy a munkaerő tartalékok hivatala alkalmaztatása helyéül Kispesti férfi ruha konf. Kispest Vöröshadsereg útja 82. sz. jelölte ki.

... Kíváncsi, hogy alkalmaztatása helyén szükségtelenül (sic!) és ha a helyes lelki magatartás nem kívánja, egyházi mivoltára ne hivatkozzék, sem arról ne nyilatkozzék, hogy keresetét miként használja fel. Felhívjuk végül figyelmét arra, hogy Egyházunk érdeke, valamint a saját helyzetének helyes felfogása azt kívánja, hogy a fennálló állami rend bírálatától és minden az állami renddel szemben való helytelen magatartástól tartózkodjék.”⁴⁰

Az idézett levél szinte tökéletesen adja vissza, hogy a feloszlatott szerzetesrendek volt tagjainak helyzetét és a korszaknak az egyházakkal kapcsolatos hangulatát is.

CSABA BORSODI

DISSOLUTION OF THE MONASTERIES AND WITHDRAWAL OF THEIR AUTHORIZATION FOR OPERATION IN THE SUMMER OF 1950

On September 7, 1950, Decree with Legal Force no. 34/1950 of the Presidium of the People's Republic of Hungary was issued, according to which the authorization for operation of the monasteries was terminated. Why, and in what way did, and could, this sad event happen in our country? What reasons and what methods made this possible? The paper is aimed at finding answers to the above questions by utilizing source materials heretofore unknown or little known. Since 1945, the Hungarian left wing, first of all, the Hungarian Communist Party, had tried to hinder the operation and the activities of the churches in all possible ways. The arrests, the state measures and provocation all served the purpose of intimidating the Church. The paper guides the reader through the various stages of this process from the occupation of the first Catholic colleges through the nationalization of school and removal of monks from hospitals to the translocation carried out in the summer of 1950. The paper tries to demonstrate how the Hungarian monkhood strived for finding an acceptable way out of this impossible and heretofore unimaginable situation. On the basis of documents that have not been explored so far, the author presents numeric data and analyzes the four translocation actions, pointing out the reasons behind each action. Relying on available resources, he provides proof for the kind of plans prepared by the central management of the Hungarian Communist Party and then, from the summer of 1948, the Hungarian Workers' Party, for breaking the so-called "clerical reaction", and how those plans were realized.

40 Magyar Ferences Levéltár, Burka Kelemen-hagyaték iktatószám nélküli irat.